

Wiktor Szymborski

**PRZYWILEJE DLA UCZESTNIKÓW WALK
Z HEREZJAMI W ŚREDNIOWIECZNEJ EUROPIE –
PRZYCZYNEK DO DYSKUSJI NAD FORMAMI
ZWALCZANIA RUCHÓW HETERODOKSYJNYCH
W EPOCE ROZWINIĘTEGO ŚREDNIOWIECZA**

Średniowieczny Kościół na przestrzeni wieków borykał się z licznymi poglądami, które zaklasyfikowano jako hereetyckie. W niniejszym szkicu zostaną omówione przywileje, jakimi obdarowywano osoby, które zwalczały wspomniane ruchy. W tym celu skrótowo zasygnalizowane zostaną zagadnienia związane ze statusem prawnym krzyżowców. Kwestia ta jak dotąd przez polskich badaczy była poruszana jedynie na marginesie rozważań poświęconych ruchowi krucjatowemu. W Europie Zachodniej temat ten z punktu widzenia prawa kanonicznego ostatnio został przedstawiony przez Jamesa Brundage'a, który uzupełnił wcześniejsze rozprawy rozpoczęte już w XVIII wieku przez autora monumentalnego słownika łacińskiego, będącego swoistym kompendium zawierającym wypisy ze źródeł, Charles'a du Cange'a. Temat ten następnie był poruszany przez Michela Villeya, Emile'a Bridreya, z punktu widzenia prawodawstwa świeckiego szereg istotnych uwag poczyniła Edith Clementine Bramhall¹. Zagadnienie to było także wspomniane przez szereg badaczy zajmujących się ruchem krucjatowym, wymienić tutaj wypada fundamentalne rozprawy Normana Housleya, Jonathana Rileya-Smitha czy Maureen Purcell.

Do przedstawienia tytułowego zagadnienia niezbędne jest prześledzenie technik, jakimi posługiwał się średniowieczny Kościół, zwalczając herezje.

¹ Zob. szerzej: G. Constable, *The Place of the Crusader in Medieval Society*, „Viator” 1998, Vol. 29, s. 390.

W tym celu przyjęto podział na walkę zbrojną – krucjaty, działania średniowiecznej inkwizycji² oraz organizowanie specjalnych bractw mających na celu zwalczanie nieortodoksyjnych poglądów. We wspomnianych wyżej przypadkach posługiwano się zbliżonymi praktykami, starając się o rekrutowanie rycerzy przyjmujących znak krzyża.

W dalszej części ukazane zostaną specjalne przywileje, jakimi obdarowywano średniowiecznych krzyżowców, kaznodziejów głoszących hasła przyjęcia znaku krzyża oraz inkwizytorów. Należy pamiętać, że uczestnicy walk z herezjami, przyjmując znak krzyża, uzyskiwali identyczne przywileje i mieli ten sam status prawny co krzyżowcy wyruszający do Ziemi Świętej³. Wykaz przywilejów, jakimi obdarowywano uczestników wypraw krzyżowych, po raz pierwszy został oficjalnie sformułowany wraz z przygotowaniem do II wyprawy krzyżowej, następnie był on wzbogacany i umieszczany w bullach papieskich ogłaszających wezwania do przyjęcia znaku krzyża⁴. Analizę tytułowego zagadnienia utrudnia fakt, iż niejednokrotnie w papieskich bullach nie doprecyzowano, jakie przywileje mogli otrzymać uczestnicy krucjaty. Kancelaria papieska umieszczała jedynie formułę informującą, że będą to te same łaski, jakimi nagradzano krzyżowców udających się do Ziemi Świętej⁵.

Do najczęściej stosowanych form zwalczania herezji w średniowieczu, począwszy od XIII wieku, zaliczyć należy organizowanie krucjat⁶. Geneza

² Odnośnie do dziejów średniowiecznej inkwizycji zob. szerzej: P. Kras, *Ad abolendam diversarum haeresium pravitatem. System inkwizycyjny w średniowiecznej Europie*, Lublin 2006; *Inkwizycja papieska w Europie Środkowo-Wschodniej*, red. P. Kras, „Studia i Źródła Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie”, t. 7, Kraków 2010.

³ *Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst grecki, łaciński, polski*, t. II, *Konstantynopol IV, Lateran I, Lateran II, Lateran III, Lateran IV, Lyon I, Lyon II, Vienne, (869–1312)*, tłum. ks. A. Baron et al., układ i oprac. ks. A. Baron, ks. H. Pietras SJ, Kraków 2007, *Sobór Laterański IV, Konstytucja 3, O heretykach 3,6*, s. 232, 233; zob. przykładowo: B. M. Kienzle, *Cistercians, Heresy and Crusade in Occitania, 1145–1229. Preaching in the Lord's Vineyard*, York 2001, s. 145; L. W. Marvin, *The Occitan War. A Military and Political History of the Albigensian Crusade, 1209–1218*, Cambridge 2008, s. 235; M. G. Pegg, *A Most Holy War. The Albigensian Crusade and the Battle for Christendom*, Oxford 2008, s. 59, 60, 145; G. Constable, op. cit., s. 387; W. Szymborski, *Odpusty w Polsce średniowiecznej*, Kraków 2011, s. 36.

⁴ J. Brundage, *Medieval Canon Law and the Crusader*, Madison–Milwaukee–London 1969, s. 143; W. Szymborski, *Sprzedaż na terenie Polski odpustów w obronie wyspy Rodos*, „Nasza Przeszłość” 2011, s. 547.

⁵ W. Szymborski, *Odpusty w Polsce średniowiecznej*, op. cit., s. 71–72.

⁶ B. M. Kienzle, op. cit., s. 135 i n.; R. Rist, *The Papacy and Crusading in Europe, 1198–1245*, New York 2009, s. 4–10; por. W. L. Wakefield, *Heresy, Crusade and Inquisition in Southern France 1100–1250*, Berkeley–Los Angeles 1974, s. 82 i n.; Ch. T. Maier, *Crusade, Propaganda and Ideology. Model Sermons for the Preaching of the Cross*, Cambridge 2006, Humbert of Romans *Sermo II 7–10*, s. 224–225.

zjawiska wypraw krzyżowych wywodzi się z przemian w postrzeganiu wojny sprawiedliwej, jakie miały miejsce w czasach pontyfikatu Grzegorza VII. Wówczas zrodził się pogląd, aby osoby zmarłe w trakcie walki w imieniu Kościoła zyskiwały uwolnienie z grzechów⁷. Krucjaty z czasem zaczęto organizować także przeciwko heretykom czy innym wrogom papieżstwa. III Sobór Laterański z 1179 roku potępił herezje, a uczestników walk z nimi obdarowano nadaniami odpustów, nie były to jednakże jeszcze nadania odpustów krucjatowych, te przyznawane były przykładowo w związku z akcją krucjatową przedsięwziętą przez Innocentego III przeciwko albigensom⁸. Na podkreślenie zasługuje kanon XXVII *O heretykach* III Soboru Laterańskiego, albowiem pomimo iż nie przyznano wówczas odpustów krucjatowych, to jednak udzielono uczestnikom wypraw przeciwko heretykom szeregu przywilejów typowych dla krzyżowców wyruszających do Ziemi Świętej⁹.

Omawiając zagadnienie przywilejów, jakie otrzymali uczestnicy wypraw skierowanych przeciwko heretykom, należy podkreślić, że najlepiej rozpoznany w literaturze jest aspekt nadań odpustów krucjatowych w związku z planami organizacji wyprawy przeciwko katarom w południowej Francji. Papież Innocenty III w 1207 roku obiecał ich uczestnikom identyczne od-

⁷ J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 19 i n.; idem, *Holy War and the Medieval Lawyers*, [w:] *The Holy War*, ed. T. P. Murphy, Ohio 1976, s. 104–105, 118–119; J. Riley-Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, London–New York 2003, s. 5 i n.; J. Grygiel, *Religijność krucjatowa*, [w:] *Religijność wymiar prywatny i publiczny*, red. W. Szymborski, P. F. Nowakowski, Kraków 2007, s. 87; N. Daniel, *The Legal and Political Theory of the Crusade*, [w:] *A History of the Crusades*, ed. K. M. Setton, Vol. 6, *The Impact of the Crusades on Europe*, ed. H. W. Hazard, N. P. Zacour, Wisconsin–London 1989, s. 3 i n.; C. Tyerman, *England and the Crusades 1095–1588*, Chicago–London 1988, s. 9–14; J. Kolpacoff Deane, *A History of Medieval Heresy and Inquisition*, Lanham–Boulder–New York–Toronto–Playmouth 2011, s. 17; R. Rist, op. cit., s. 2 i n.; por. G. Constable, op. cit., s. 378 i n.

⁸ *Dokumenty Soborów Powszechnych...*, op. cit., *Sobór Laterański III, Kanon XXVII*, s. 204–207; A. P. Evans, *The Albigensian Crusade*, [w:] *A History of the Crusades*, ed. Kenneth M. Setton, Vol. 2, *The Later Crusades, 1189–1311*, ed. R. Lee Wolff, Madison–Milwaukee–London 1969, s. 282; zob. też: N. J. Housley, *Politics and Heresy in Italy: Anti-Heretical Crusades, Orders and Confraternities, 1200–1500*, „Journal of Ecclesiastical History” 1982, Vol. 33, No. 2, s. 194; J. Riley-Smith, *What Were the Crusades*, London 1992, s. 18; E. Siberry, *Criticism of Crusading 1095–1274*, Oxford 1985, s. 158; W. L. Wakefield, op. cit., s. 85; J. C. Moore, *Pope Innocent III (1160/61–1216). To Root Up and to Plant*, Leiden–Boston 2003, s. 176–177; zob. też uwagi M. Purcell: *Papal Crusading Policy. The Chief Instruments of Papal Crusading Policy and Crusade to the Holy Land from the Final Loss of Jerusalem to the Fall of Acre 1244–1291*, Leiden 1975, s. 16 i n.; C. Tyerman, *Fighting for Christendom...*, op. cit., s. 67.

⁹ *Dokumenty Soborów Powszechnych...*, op. cit., *Sobór Laterański III, Kanon XXVII*, s. 206, 207.

pusty, jakie otrzymywali krzyżowcy do Ziemi Świętej¹⁰. W 1207 roku dobra ziemskie i majątki uczestników wyprawy przeciwko albigensom zostały objęte papieską protekcją¹¹. Wypracowane w XII i XIII wieku wzorce zwalczania herezji były następnie powielane w przypadku choćby husytów¹².

Norman Housley, jeden z najwybitniejszych współcześnie żyjących znawców ruchu krucjatowego, analizując prace poświęcone bractwom religijnym autorstwa Gilesa Meerssemana, zwrócił uwagę na wyjątkowe organizacje powstające od XIII wieku na Półwyspie Apenińskim. Miały one wyeliminować bardzo poważny problem z rekrutacją oraz zarządzaniem oddziałami krzyżowców. Jak pokazał bowiem przykład krucjaty przeciwko albigensom, oddziały zbrojne, które przyjęły znak krzyża, niechętnie słuchały rozkazów, a nade wszystko po odświeżeniu przewidzianych czterdziestu dni powracały do domu¹³. Zamiast każdorazowo podejmować trud ogłaszania krucjaty i rozsyłania kaznodziejów nawołujących do przyjęcia znaku krzyża, powołano stale funkcjonujące organizacje zrzeszające osoby gotowe do

¹⁰ *Innocentius III Pontifex Romanus*, [w:] *Patrologiae Latinae*, ed. J. P. Migne, vol. 215, Paris 1891, nr 149, kol. 1246–1247; A. P. Evans, op. cit., s. 277–278, 284; L. W. Marvin, *The Occitan War...*, op. cit., s. 3–4, 29; W. L. Wakefield, op. cit., s. 88, 93; J. C. Moore, op. cit., s. 177; zob. też *Innocentius III Pontifex Romanus...*, op. cit., nr 157, kol. 1469–1470; C. Konwiser Slack, *Crusade Charters 1138–1270*, with English translations by H. Bernard Feiss, Arizona 2001, nr 26, s. 156–161, 162.

¹¹ *Innocentius III Pontifex Romanus...*, op. cit., nr 149, kol. 1246–1247; I. Fønnesberg-Schmidt, *The Popes and the Baltic Crusades 1147–1254*, Leiden–Boston 2007, s. 108.

¹² Zob. bullę *Omnium plasmatoris domini: Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges vom Jahre 1419 an.*, bd I Von den Jahren 1419–1429, Gesammelt und hrsg. F. Palacký, Prag 1873, nr 12, s. 17–20; *The Crusade against Heretics in Bohemia, 1418–1437. Sources and documents for the Hussite Crusades*, ed. T. A. Fudge, Aldershot 2002, nr 19, s. 49–52; N. J. Housley, *Indulgences for Crusading, 1417–1517*, [w:] *Promissory Notes on the Treasury of Merits. Indulgences in Late Medieval Europe*, ed. R. N. Swanson, Leiden–Boston 2006, s. 279; F. G. Heymann, *The Crusades against the Hussites. A History of the Crusades*, ed. K. M. Setton, Vol. 3, *The Fourteenth and Fifteenth Centuries*, ed. H. W. Hazard, Wisconsin–London 1975, s. 593–594; G. A. Holmes, *Cardinal Beaufort and the Crusade against the Hussites*, „The English Historical Review” 1973, Vol. 88, No. 349, s. 726 i n.

¹³ L. W. Marvin, *Thirty-Nine Days and a Wake-UP: The Impact of the Indulgence and Forty Days service on the Albigensian Crusade, 1209–1218*, „The Historian” 2002, Vol. 22, s. 75 i n.; idem, *The Occitan War...*, op. cit., s. 88–89; A. P. Evans, op. cit., s. 290; W. L. Wakefield, op. cit., s. 99; temat ten wzmiankował autor kroniki opisującej krucjatę przeciwko albigensom: Peter of les Vaux-de-Cernay’s, *The History of the Albigensian Crusade Peter of les Vaux-de-Cernay’s Historia Albigensis*, trans. W. A. and M. D. Sibly, Woodbridge 1998, s. XXXII, § 184 s. 97, § 327 s. 157, § 328 s. 158; J. Bird, *Indulgences and Penance*, [w:] *The Crusades. An Encyclopedia*, ed. A. V. Murray, Santa Barbara–Denver–Oxford 2006, s. 634; J. Kolpacoff Deane, op. cit., s. 54.

walki za wiarę¹⁴. Takie zrzeczenia mogły także być pomocne w codziennej pracy inkwizytorów, ułatwić kontakty z przedstawicielami władzy miejskiej¹⁵. Można również przypuszczać, że tworząc je na terenach ogarniętych herezją, starano się zniechęcić potencjalnych zwolenników poglądów heterodoksyjnych. Pierwsze takie organizacje zostały założone przez św. Piotra Męczennika w Mediolanie w 1232 roku – Bractwo Wiary¹⁶. Trud, jaki podejmowali członkowie stowarzyszeń, został nagrodzony już rok później przez papieża Grzegorza IX, który przyznał im za każdorazowy udział w obronie Kościoła odpust jednego roku, zmarli w wyniku walki otrzymywali zaś odpust zupełny¹⁷. Szczególna popularność konfraterni wiary przypadła we Włoszech po ogłoszeniu przez papieża Innocentego IV bulli *Ad extirpanda* w 1252 roku wymierzonej przeciwko heretykom, a doprecyzowującej postępowanie inkwizytorów¹⁸. Warto podkreślić, że idea takich bractw religijnych przetrwała aż do XV wieku, jest bowiem poświadczony istnienie Bractwa Krzyża założonego w Bolonii przez inkwizytora Konrada z Niemiec w 1450 roku. Nowością w stosunku do konfraterni XIII wieku był swoisty fakt połączenia przywilejów typowych dla krzyżowców z prerogatywami świeckimi. Wstępując do Bractwa Krzyża, mężczyźni i kobiety uzyskiwali status krzyżowców, znakiem czego była przywdziewana przez nich i noszona na ramionach aż do śmierci czerwona tkanina¹⁹.

Należy także wspomnieć o specjalnym zakonie powołanym w XIII wieku, jego sytuację unormowały rozporządzenia Grzegorza IX z lat 1234–1235. Bracia zakonu milicji Jezusa Chrystusa, będącego pod opieką dominikanów, wyróżniali się strojem, nosili białe tuniki i czarne płaszcze. Posiadali oni szereg przywilejów zbliżonych do tych, jakimi obdarowywano

¹⁴ N. J. Housley, *Politics and Heresy in Italy...*, op. cit., s. 193; Ch. T. Maier, *Preaching the Crusades. Mendicant friars and the cross in the thirteenth century*, Cambridge 1994, s. 76.

¹⁵ N. J. Housley, *Politics and Heresy in Italy...*, op. cit., s. 196.

¹⁶ G. Meersseman OP, *Etudes sur les anciennes confréries dominicaines. II Les Confréries de Saint-Pierre Martyr*, „Archivum Fratrum Praedicatorum” 1951, Vol. 21, s. 50, 57 i n.

¹⁷ Ibidem, s. 58–59; dokument nr III: s. 114–115, nr VII: s. 120; N. J. Housley, *Politics and heresy in Italy...*, op. cit., s. 196.

¹⁸ N. J. Housley, *Politics and Heresy in Italy...*, op. cit., s. 196–197; *Bullarium Ordinis FF. Praedicatorum sub auspiciis SS. D.N.D. Clementis XII pontificis maximi opera*, ed. A. Bremond OFP, vol. 1, Romae 1729, nr 257, s. 209–212; G. Meersseman OP, *Etudes sur les anciennes confréries dominicaines. II Les Confréries de Saint-Pierre Martyr*, op. cit., s. 62 i n.

¹⁹ N. J. Housley, *Politics and Heresy in Italy...*, s. 207–208; G. Meersseman OP, *Etudes sur les anciennes confréries dominicaines. II Les Confréries de Saint-Pierre Martyr*, op. cit., s. 71 i n., dokument nr XXIV, s. 141–161.

krzyżowców. Zaliczyć należy tutaj odpust zupełny dla zmarłych w trakcie walk. Ponadto nie podlegali oni interdyktowi, posiadali także specjalne przywileje podatkowe²⁰.

Po tym skrótowym przedstawieniu metod i technik, jakimi starano się zwalczać ruchy heretyckie, należy dokładniej przyjrzeć się przywilejom, którymi obdarowywano uczestników krucjat²¹. Zaprezentowanie tego zagadnienia utrudnia fakt, iż w epoce średniowiecza, jak wykazały studia Jamesa Brundage'a, nie powstał samodzielny traktat opisujący status krzyżowców z punktu prawa kanonicznego. Krucjaty były analizowane na marginesie rozważań odnoszących się do wojny sprawiedliwej, dziejów pielgrzymek, a nade wszystko kwestii związanych z przyjmowaniem i zamianą ślubów krucjatomów²².

Do najważniejszych spośród owych przywilejów należy zaliczyć możliwość dostąpienia szeregu łask duchowych. Niemniej jednak nie można zapominać o pomniejszych prerogatywach²³. Badacze zajmujący się dziejami ruchu krucjatomowego zgodnie podkreślają, że położenie prawne *crucesignati* w prostej linii wynikało z definicji krucjaty jako swoiście postrzeganej pielgrzymki połączonej z wojną świętą²⁴. Jak wykazały studia Jamesa Brundage'a oraz Michaela Markowskiego, krzyżowcy aż do końca XII wieku określani byli mianem pielgrzymów, natomiast terminu *crucesignati* roz-

²⁰ N. J. Housley, *Politics and Heresy in Italy...*, s. 196–197, 201; G. Meersseman OP, *Etudes sur les anciennes confréries dominicaines. IV – Les Milices de Jésus-Christ*, „Archivum Fratrum Praedicatorum” 1953, Vol. 23, s. 285 i n.; *Bullarium Ordinis FF. Praedicatorum*, vol. 1, op. cit., nr 18, s. 25; *Bullarium Ordinis FF. Praedicatorum sub auspiciis SS. D.N.D. Clementis XII pontificis maximi opera*, ed. A. Bremond OFP, vol. 7, Romae 1739, nr 212, s. 10, nr 213, s. 10, nr 214, s. 11, nr 215, s. 11, nr 216, s. 11–13.

²¹ C. du Cange, *Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis*, Vol. 2, Paris 1842, s. 680–681.

²² J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., passim; J. Brundage, *The Votive Obligations of Crusaders: The Development of a Canonistic Doctrine*, „Traditio. Studies in Ancient and Medieval History, Thought and Religion” 1968, Vol. 24, s. 78 i n.; J. Muldon, *Crusading and Canon Law*, [w:] *Palgrave advances in the Crusades*, ed. H. J. Nicholson, Palgrave Macmillan 2005, s. 38, 40, 48; R. Rist, op. cit., s. 38–39.

²³ G. Constable, op. cit., s. 377 i n.; E. C. Bramhall, *The Origin of the Temporal Privileges of Crusaders*, „The American Journal of Theology” 1901, Vol. 5, No. 2, s. 279 i n.

²⁴ J. Brundage, „*Cruce Signari*”: *The Rite for Taking the Cross in England*, „Traditio. Studies in Ancient and Medieval History, Thought and Religion” 1966, Vol. 22, s. 291; idem, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 3 i n., 30, 191–192; N. J. Housley, *Fighting for the Cross. Crusading to the Holy Land*, New Haven–London 2008, s. 24–25; N. Daniel, *Crusade Propaganda*, [w:] *A History of the Crusades*, ed. K. M. Setton, Vol. 6, s. 48; G. Constable, op. cit., s. 384–385; J. Trupinda, *Ideologia krucjatomowa w kronice Piotra z Dusburga*, Gdańsk 1999, s. 26, 46, 51; J. Muldon, op. cit., s. 45–46; Ch. T. Maier, *Crusade, Propaganda and Ideology...*, op. cit., s. 52; F. Cazel, *Financing the Crusades*, [w:] *A History of the Crusades*, ed. K. M. Setton, Vol. 6, s. 139.

poczęto używać w odniesieniu do tej grupy z końcem XII wieku²⁵. Wiązał się z tym faktem szereg istotnych konsekwencji. W pierwszej kolejności należy odnotować, iż ceremonia poświęcenia krzyży, przyjmowanych przez rycerzy, wywodziła się z poświęcenia atrybutów pielgrzymich²⁶. Dalszą konsekwencją było traktowanie wyruszenia na krucjatę jako kary nałożonej w ramach tzw. pielgrzymki pokutnej²⁷.

Następnie warto wskazać, iż po złożeniu ślubów wyruszenia na krucjatę zmianie ulegał status prawny danej osoby, podlegała ona bowiem od tej chwili sądownictwu kościelnemu, a ponadto posiadała szereg przywilejów odnoszących się zarówno do spraw duchowych, jak i materialnych²⁸. Bezsprzecznie najważniejszym przywilejem, jakim obdarowywano uczestników wypraw krzyżowych, był odpust tzw. krucjatowy – przez długi okres czasu był to jedyny odpust zupełny, jaki mogli otrzymać wierni²⁹. O roli tego na-

²⁵ J. Brundage, „*Cruce Signari*”..., op. cit., s. 291; idem, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 10, 31; M. Markowski, *Crucesignatus: its origins and early usage*, „*Journal of Medieval History*” 1984, Vol. 10, s. 157 i n.; G. Constable, op. cit., s. 377; C. du Cange, op. cit., s. 680 i n.; C. Tyerman, *England and the Crusades...*, op. cit., passim; D. Webb, *Medieval European Pilgrimage, c. 700 – c. 1500*, Palgrave 2002, s. 19–20; 27–28; Ch. T. Maier, *Crusade, Propaganda and Ideology...*, op. cit., s. 52–53; J. Sumption, *Pilgrimage: an image of medieval religion*, Rowman and Littlefield 1975, s. 137–138.

²⁶ J. Brundage, „*Cruce Signari*”..., op. cit., s. 291 i n.; idem, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 120; J. Riley-Smith, *What Were the Crusades*, op. cit., s. 54; D. Webb, op. cit., s. 22; zob. też: C. du Cange, op. cit., s. 680.

²⁷ *The Register of Walter Giffard, Lord Archbishop of York 1266–1279*, Edinburgh 1904, s. 285; M. R. Evans, *Commutation of Crusade Vows Some Examples from the English Midlands*, [w:] *From Clermont to Jerusalem. The Crusades and Crusader Societies 1095–1500*, „Selected Proceedings of the International Medieval Congress University of Leeds 10–13 July 1995”, ed. A. V. Murray, Turnhout 1998, s. 226–227; G. Constable, op. cit., s. 386; D. Webb, op. cit., s. 50–51, 56.

²⁸ J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 115; C. Tyerman, *Fighting for Christendom. Holy War and the Crusades*, Oxford 2004, s. 30–32; idem, *The Crusades. A Very Short Introduction*, Oxford 2004, s. 14–16; J. Riley-Smith, *What Were the Crusades*, op. cit., s. 53–54; J. Brundage, *A Note on the Attestation of Crusader's Vows*, „*The Catholic Historical Review*” 1966, Vol. 52, No. 2, s. 234–235; E. C. Bramhall, op. cit., s. 280–283; J. Sumption, op. cit., s. 138 i n.

²⁹ J. Sumption, op. cit., s. 141; N. Daniel, *The Legal and Political Theor...*, op. cit., s. 9–11; A. L. Bysted, *Indulgences, Satisfaction, and the Heart's Contrition in Twelfth-Century Crusading Theology*, [w:] *Medieval History Writing and Crusading Ideology*, eds. T. M. S. Lehtonen, K. Villads Jensen, J. Malkki, K. Ritari, Helsinki 2005, s. 86–87; J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 145 i n.; W. Szyborski, *Odpusty w Polsce średniowiecznej*, op. cit., s. 71–72; zob. też: idem, *Sprzedaż na terenie Polski...*, op. cit., s. 545–548; por. idem, *Czyśćco-wa nagroda dla wiernych w Polsce i Wielkim Księstwie Litewskim za udział w walkach z Turkami w XV i XVI w.*, [w:] *Sarmatismus versus Orientalismus in Mitteleuropa. Sarmatyzm versus Orientalizm w Europie Środkowej*, red. M. Długosz, P. O. Scholz, Berlin 2012, s. 172–173.

dania świadczy fakt, iż w kazaniach nawołujących do przyjęcia znaku krzyża wielokrotnie podkreślano wagę i znaczenie odpustu zupełnego³⁰.

Począwszy od klasycznego studium Dany Carletona Munro opisującego krzyżowców, badacze podkreślali, że najważniejszymi powodami skłaniającymi społeczność okresu średniowiecza do przyjęcia znaku krzyża były pragnienie osiągnięcia zbawienia, a także uzyskanie odpustu zupełnego³¹. Św. Bonawentura, objaśniając motywy przyjęcia przez rycerzy znaku krzyża, wymienił następujące okoliczności: pragnienie naśladowania Chrystusa, przekonanie o boskiej pomocy, jak również atrakcyjność przywilejów i nagród, jakie czekały na krzyżowców³². Uczestnicy wypraw skierowanych przeciwko heretykom byli obdarowywani takimi samymi przywilejami i odpustami jak osoby biorące udział w krucjatach do Ziemi Świętej³³.

Warto także zwrócić uwagę na dość zaskakujące wyjaśnienie motywacji uczestników wyprawy, jakie widnieje w źródłach dotyczących I krucjaty. Fulko z Chartres kładł nacisk na postrzeganie wyprawy w kontekście aktu pokuty. Był to fakt wyjątkowo ważny zwłaszcza dla przedstawicieli wyższych sfer, gdyż za sprawą uczestnictwa w wyprawie mogli oni uniknąć pokuty publicznej³⁴. Następnie Bernard z Clairvaux, zachęcając potencjalnych krzyżowców do udziału w kolejnej wyprawie, starał się przedstawić krucjatę jako wyjątkowo korzystny interes dla jej uczestników, gdyż w zamian za udział w niej krzyżowiec, po odbyciu spowiedzi, zyskiwał odpust zupełny³⁵. Interpretowanie w ten sposób idei walki za wiarę zrodziło wśród średnio-

³⁰ Ch. T. Maier, *Crusade, Propaganda and Ideology...*, op. cit., Humbert of Romans Sermo I 5, s. 212, 213; II 1, 2, s. 216, 217; Jakub de Vitry Sermo II 18, 20, s. 112, 113.

³¹ D. C. Munro, *A Crusader*, „Speculum” 1932, Vol. 7, No. 2, s. 323; N. J. Housley, *Fighting for the Cross...*, op. cit., s. 23 i n.; Ch. T. Maier, *The Roles of Women in the Crusade Movement: a survey*, „Journal of Medieval History” 2004, Vol. 30, s. 70.

³² J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 140.

³³ *The History of the Albigensian Crusade...*, op. cit., § 81 s. 45; § 508 s. 229.

³⁴ N. Daniel, *Crusade Propaganda*, [w:] *A History of the Crusades*, ed. K. M. Setton, Vol. 6, s. 42; J. Riley-Smith, *The Motives of the Earliest Crusaders and the Settlement of Latin Palestine, 1095–1100*, „The English Historical Review” 1983, No. 389, s. 722 i n.; G. Constable, op. cit., s. 385; I. Fønnesberg-Schmidt, op. cit., s. 4–5; C. Tyerman, *Fighting for Christendom...*, op. cit., s. 149–150; Ch. T. Maier, *Crusade and rhetoric against the Muslim colony of Lucera: Eudes of Châteauroux's Sermones de Rebellionem Sarracenorum Lucherie in Apulia*, „Journal of Medieval History” 1995, Vol. 21, s. 354; C. Tyerman, *England and the Crusades...*, op. cit., s. 66; E. Siberry, op. cit., s. 90 i n.; N. J. Housley, *Fighting for the Cross...*, op. cit., s. 178 i n.

³⁵ N. J. Housley, *Fighting for the Cross...*, op. cit., s. 33; J. Trupinda, op. cit., s. 1999: 55; N. Daniel, *The Legal and Political Theory...*, op. cit., s. 8–9; Ch. T. Maier, *Crusade, Propaganda and Ideology...*, op. cit., Eudes of Châteauroux Sermo IV 13, s. 164, 165; ibidem, s. 62; ibidem, Eudes of Châteauroux Sermo V 12, s. 172, 173; ibidem, Gilbert of Tournai Ch. T. Maier, Sermo III 5, s. 200, 201.

wiecznych teologów liczne obawy, czy krzyżowcy nadań tych nie będą postrzegać jako swoistej drogi na skróty, szukając ucieczki przed wizją piekła³⁶.

Podstawy regulacji prawnych dotyczących przyznawania odpustów krucjatowych zostały doprecyzowane przez IV Sobór Laterański³⁷. Proceder ten, jak wykazały studia Ane Bysted, jeden z paryskich teologów William z Auvergne, późniejszy biskup Paryża, przyrównał do sposobu rekrutacji żołnierzy. Władcy bowiem planujący wyprawy wojenne motywowali żołnierzy do uczestnictwa w nich stosowną wizją nagrody. W odniesieniu do krucjat to sam Chrystus nagradzał żołnierzy walczących z niewiernymi heretykami, przyznając za pośrednictwem biskupów odpusty. Co ważne, indulgencje te postrzegane były zarówno jako obietnica zbawienia, jak i pokuta, jaką winni odprawić za życia³⁸. Wobec powyższego nie może dziwić zwrot użyty przez jednego z najwybitniejszych kaznodziejów krucjatowych – Jakuba z Vitry, że Bóg wszystkim zmarłym w trakcie wyprawy przygotował nagrodę w niebie. Czeka na nich bowiem łóżko w raju, a anioły są już gotowe, aby przyprowadzić dusze przed oblicze Boga³⁹. W trakcie głoszenia kazań krucjatowych posługiwano się exemplum ilustrującym dzieje krucjaty przeciwko albigensom. Jeden z uczestników wyprawy odsłużył przewidziane czterdzieści dni, niezbędne do uzyskania odpustu zupełnego, nie powrócił jednakże do domu, gdyż swą dalszą służbę i łaski z niej wynikające pragnął ofiarować za swego zmarłego ojca. Uczynił to za namową papieskiego legata⁴⁰. Przykład ten w interesujący sposób ilustruje praktykę udzielania odpustów osobom zmarłym.

Pontyfikat Innocentego III wraz z przełomowymi zapisami regulującymi kwestie krucjat w dekreście *Ad liberandam* z 1215 roku oraz pontyfikat

³⁶ J. Sumption, op. cit., s. 143; J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 149–151; J. Bird, *Indulgences and Penance...*, op. cit., s. 634–635; por. Jakub de Vitry *Sermo* II 18, 20, s. 112, 113; Ch. T. Maier, *Crusade, Propaganda and Ideology...*, op. cit., s. 113.

³⁷ *Dokumenty Soborów Powszechnych...*, op. cit., *Sobór Laterański IV, Konstytucja 71, Wyprawa dla odzyskania Ziemi Świętej*, s. 314–325; M. Purcell, op. cit., s. 37 i n; N. Daniel, *The Legal and Political Theory...*, op. cit., s. 12–13; W. Szyborski, *Odpusty w Polsce średniowiecznej*, op. cit., s. 35; J. Sumption, op. cit., s. 141.

³⁸ A. L. Bysted, op. cit., s. 85; Ch. T. Maier, *Crusade, Propaganda and Ideology...*, op. cit., s. 56–57, ibidem, Humbert of Romans *Sermo* II 2, s. 216, 217; P. J. Cole, *The Preaching of the Crusades to the Holy Land, 1095–1270*, Cambridge–Massachusetts 1991, s. 69; N. J. Housley, *The Avignon Papacy and the Crusades, 1305–1378*, Oxford 1986, s. 129; idem, *Fighting for the Cross...*, op. cit., s. 25; A. Witkowska, *Przemiany w ruchu pielgrzymkowym i praktyce odpustów w Kościele zachodnim w XIV–XV wieku*, „Znak”, R. 23: 1971, nr 7–8 (205–206), s. 899; W. Szyborski, *Odpusty w Polsce średniowiecznej*, op. cit., s. 53.

³⁹ P. J. Cole, op. cit., s. 137; Ch. T. Maier, *Preaching the Crusades...*, op. cit., s. 118.

⁴⁰ Ch. T. Maier, *Preaching the Crusades...*, op. cit., s. 119.

Innocentego IV to czas, kiedy doprecyzowano zakres podmiotowy udzielanych odpustów krucjatowych. Wyodrębniono kategorie uczestników wypraw krzyżowych, dzieląc *crucesignati* na tych, którzy wyruszyli za własne pieniądze, osoby, które współfinansowały udział swych zastępców, a także tych, którzy przekazywali środki finansowe na organizowanie wypraw⁴¹. Przywileje duchowe udzielane krzyżowcom zostały następnie przekazane ich rodzinom. Decyzją papieża Innocentego IV z 1252 roku żony rycerzy mogły dostąpić takich samych nadań indulgencji jak ich mężowie⁴².

Wraz z rozwojem ruchu krucjatowego papieże określali długość służby żołnierzy, legitymującej do uzyskania odpustu krucjatowego. Papież Urban IV przyjął miarę jednego roku, jego następca Klemens IV skrócił ten czas do sześciu miesięcy, po czym Grzegorz X podniósł ów okres do trzech lat. Urban IV walczącym w wyprawie skierowanej przeciwko Manfredowi przez trzy miesiące przyznawał te nadania. Czas służby podniósł do sześciu miesięcy Bonifacy VIII w przypadku krucjaty przeciwko rodzinie Colonna oraz roku w odniesieniu do walk na Sycylii. W czasach Jana XXII z reguły obowiązywała roczna służba, ale papież zezwalał na rozłożenie tego obowiązku na dwa lata. Bulle te zawierały klauzulę stwierdzającą, że śmierć w czasie tej posługi była równoważna z wypełnieniem niezbędnego okresu czasu⁴³.

Do najważniejszych aspektów związanych z sytuacją prawną średniowiecznych krzyżowców należały kwestie związane ze złożeniem ślubów krucjatowych, ich wypełnienia, porzucenia czy zamiany. Dla pełniejszego zrozumienia przywilejów wynikających z faktu złożenia owych ślubów wypada poświęcić im nieco więcej uwagi. Rycerz, składając śluby wyruszenia na wyprawę, stawał się beneficjentem szeregu przywilejów i obowiązków. Wśród średniowiecznych kanonistów żywo dyskutowane były kwestie

⁴¹ P. J. Cole, op. cit., s. 82, 163; N. J. Housley, *The Avignon Papacy and the Crusades...*, op. cit., s. 129; M. Purcell, op. cit., s. 28, 52–55; I. Fønnesberg-Schmidt, op. cit., s. 7, 96–97, 194, 200; A. J. Andrea, *Contemporary Sources for the Fourth Crusade. Revised Edition*, Leiden–Boston 2008, s. 9–19; C. Tyerman, *Fighting for Christendom...*, op. cit., s. 60, 128; J. Bird, *Indulgences and Penance...*, op. cit., s. 635; N. J. Housley, *Indulgences for Crusading...*, op. cit., s. 282; S. Lloyd, *English Society and the Crusade 1216–1307*, Oxford 1988, s. 18–19; D. Webb, op. cit., s. 27–28; W. E. Lunt, *Financial Relations of the Papacy with England to 1327*, Cambridge 1939, s. 421–424.

⁴² J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 154.

⁴³ M. Purcell, op. cit., s. 61; Ch. T. Maier, *Preaching the Crusades...*, op. cit., s. 101–102; J. Bird, *Crusade and Conversion after the Fourth Lateran Council (1215): Oliver of Paderborn's and James of Vitry's Missions to Muslims Reconsidered*, „Essays in Medieval Studies” 2004, Vol. 21, s. 25; N. J. Housley, *The Italian Crusades. The Papal – Angevin Alliance and the Crusades against Christian Lay Powers, 1254–1343*, Oxford 1982, s. 137–138; A. J. Andrea, op. cit., s. 10, 16, 24; W. Szymborski, *Odpusty w Polsce średniowiecznej*, op. cit., s. 36.

związane ze składanymi ślubami krucjatowymi. Jednym z zagadnień związanych z przyznawaniem odpustu krucjatowego, który budził kontrowersje w średniowieczu, była kwestia niezrealizowanych ślubów krucjatowych⁴⁴. W przypadku nie wywiązania się z uprzednio złożonego ślubowania, począwszy od I wyprawy, wśród duchowieństwa dominował pogląd, że należy takie osoby traktować jakby były ekskomunikowane⁴⁵:

Mocą naszej władzy apostołskiej polecamy, ażeby ci, którzy umieścili na swoich płaszczach krzyże z zamiarem udania się do Jerozolimy albo do Hiszpanii, a potem zrezygnowali, muszą na nowo podjąć krzyż i udać się w ową podróż w czasie od najbliższej Wielkanocy do następnej. W innym przypadku zabraniamy im od tego momentu wstępu do kościoła i na mocy interdyktu pozbawiamy wszystkie ich ziemie świętych czynności kościelnych z wyjątkiem chrztu dzieci i [sakramentu] pokuty umierających⁴⁶.

Dyskutowano, czy krzyżowiec, który zmarł przed wyruszeniem na wyprawę, mógł otrzymać odpust krucjatowy⁴⁷, analizowano także kwestię ślubów przyjmowanych przez osoby chore i umierające⁴⁸. Począwszy od XIII wieku, rycerz, składając śluby krucjatowe, zyskiwał zwolnienie z uprzednio uczynionych ślubów, w tym także ze ślubowania wstąpienia do zakonu⁴⁹.

Równoległe z intensyfikacją starań na rzecz rekrutacji do oddziałów krzyżowców profesjonalnych wojowników pojawiły się możliwości zamiany ślubów krucjatowych⁵⁰. Doświadczenia I i II wyprawy krzyżowej, w których brały udział całe rzesze nieprzygotowanych do trudów walki osób, sprawi-

⁴⁴ J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 122; J. Brundage, *The Votive Obligations of Crusaders...*, op. cit., s. 79 i n; G. Constable, op. cit., s. 389; J. Grygiel, op. cit., s. 86.

⁴⁵ J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 128–129; J. Riley-Smith, *What were the Crusades*, op. cit., s. 55; E. Siberry, op. cit., s. 47–48; zob. też: N. Daniel, *The Legal and Political Theory...*, op. cit., s. 15.

⁴⁶ *Dokumenty Soborów Powszechnych...*, op. cit., *Sobór Laterański I, Kanon X*, s. 126, 127.

⁴⁷ J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 151; A. L. Bysted, op. cit., s. 89; M. Purcell, op. cit., s. 45.

⁴⁸ Ch. T. Maier, *Preaching the Crusades...*, op. cit., s. 119–120, 136; J. Muldon, op. cit., s. 47.

⁴⁹ J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 157; E. Siberry, op. cit., s. 35–36; *Regesta pontificum romanorum inde ab a. post Christum natum MCXCVIII ad a. MCCCIV*, ed. A. Potthast, vol. 1, *Prostat in Aedibus Rudolphi de Decker Prototypographi Regii ab Intimis*, Berolini 1874, nr 1011, s. 851.

⁵⁰ J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 131–132; J. Riley-Smith, *What Were the Crusades*, op. cit., s. 44–45; J. Sumption, op. cit., s. 139–140; F. A. Cazell, op. cit., s. 132–133; E. Siberry, op. cit., s. 150–156.

ły, że papież zaczęli limitować możliwość uczestniczenia w krucjatach⁵¹. Za pośrednictwem kaznodziejów krucjatowych próbowano przekonywać wiernych, aby osoby nieprzygotowane do walki wysyłały swych zastępców bądź partycypowały w kosztach⁵². Usankcjonowanie możliwości uiszczenia określonej kwoty pieniężnej w zamian za zwolnienie z obowiązku osobistego udziału w wyprawie wyeliminowało problem szukania okoliczności usprawiedliwiającej nieobecność w czasie krucjaty⁵³.

Począwszy od pontyfikatu Innocentego III aspekt zamiany ślubów krucjatowych na środki finansowe był poruszany w bullach propagujących krucjaty⁵⁴. Praktyka ta zrodziła dyskusję odnośnie do wysokości kwoty pieniężnej. Podnoszono, iż powinna być ona proporcjonalna do uzyskiwanego przez daną osobę dochodu⁵⁵. Proceder zachęcania wiernych do przekazywania pieniędzy na poczet przyszłych wypraw krzyżowych nasilał się w ciągu wieków. O wadze, jaką przywiązywano do tego postępowania, świadczy fakt obdarowania łaską odpustu zupełnego kolektorów odpowiedzialnych za zbieranie środków materialnych, ich pomocnicy zaś zyskiwali odpusty cząstkowe⁵⁶.

Wraz z rozwojem propagandy krucjatowej w głoszonych kazaniach proponowano poszerzenie nadań i przywilejów udzielanych krzyżowcom także na ich rodziny⁵⁷. Należy nadmienić, że kaznodzieje krucjatowi nadania te

⁵¹ Zob. formularz sporządzony pomiędzy 1216 a 1223 rokiem zawierający wzory pism zwalniających oraz zamieniających śluby krucjatowe: *A Formulary of the Papal Penitentiary in the Thirteenth Century*, ed. H. C. Lea, Philadelphia 1892, s. 165, 166–168; J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 134, 154; J. Riley-Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, London–New York 2003, s. 123; idem, *What Were the Crusades*, op. cit., s. 45.

⁵² M. R. Evans, op. cit., s. 220–221; J. Brundage, *Medieval Canon Law*, s. 135; J. Brundage, *The Votive Obligations of Crusaders*, op. cit., s. 93; S. Lloyd, op. cit., s. 20–22; E. Siberry, op. cit., s. 26 i n.; Ch. T. Maier, *The Roles of Women...*, op. cit., s. 73; por. N. J. Housley, *Indulgences for Crusading...*, op. cit., s. 280 i n.

⁵³ J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 135.

⁵⁴ Ch. T. Maier, *Preaching the Crusades...*, op. cit., s. 123.

⁵⁵ M. Purcell, op. cit., s. 56, 60, 62; Ch. T. Maier, *Preaching the Crusades...*, op. cit., s. 2, 124, 135; N. J. Housley, *The Avignon Papacy and the Crusades...*, op. cit., s. 129, 134–138; W. Szymborski, *Odpusty w Polsce średniowiecznej*, op. cit., s. 52.

⁵⁶ J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 155; M. Purcell, op. cit., s. 61, 176; N. J. Housley, *The Avignon Papacy and the Crusades...*, op. cit., s. 131; N. J. Housley, *The Italian Crusades...*, op. cit., s. 131.

⁵⁷ Ch. T. Maier, *Crusade, Propaganda and Ideology...*, op. cit., Jakub de Vitry Sermo II 19, s. 112, 113; J. Bird, *The Victorines, Peter the Chanter's Circle, and the Crusade: two unpublished crusading appeals in Paris, Bibliothèque Nationale, MS Latin 14470*, „Medieval Sermon Studies” 2004, Vol. 48, s. 20; N. J. Housley, *The Avignon Papacy and the Crusades...*, op. cit., s. 131; Ch. T. Maier, *Preaching the Crusades...*, op. cit., s. 118–119; M. Purcell, op. cit., s. 57; J. Trupinda, op. cit., s. 184.

rozszerzali na rodziny zmarłych krzyżowców i to również tych, którzy nie zdążyli wypełnić ślubów krucjatowych⁵⁸.

Następnie warto przyjrzeć się kolejnym uprawnieniom wynikającym z faktu przyjęcia krzyża, gdyż nie ograniczały się one jedynie do kwestii duchowych, lecz regulowały sprawy doczesnej egzystencji, na przykład spożywanych posiłków. Poszczególne przywileje, jakimi obdarowywano krzyżowców, związane były z postrzeganiem krucjaty jako pielgrzymki zbrojnej. Konsekwencją tego było obdarowanie ich przywilejami, jakie posiadali pielgrzymi⁵⁹. Z uwagi na to, że średniowieczny Kościół obdarzył pątników szeregiem uprawnień, zostały one niejako automatycznie przeniesione na wojowników uczestniczących w krucjatach. Do takich uprawnień należała na przykład konieczność udzielenia tym grupom gościny⁶⁰. Pojawiły się jednakże pewne problemy natury „proceduralnej”. Kościół bowiem umożliwiał pielgrzymom swobodne przemieszczanie się, a rolą władz świeckich było powstrzymanie się od ingerencji w ich wędrówkę czy wręcz ułatwianie im podróży. Przywilej ten początkowo nie przysparzał trudności w realizacji, gdyż obejmował niewielkie grupy pątników. W momencie jednak, gdy Europę przemierzały całe rzesze krzyżowców, kwestia ta nastroczała oczywiste problemy⁶¹.

Zdaniem teologów z okresu XIII wieku krzyżowcy w czasie wyprawy winni byli zostać obdarzeni przywilejem zwolnienia z obowiązku przestrzegania postów jak i nałożonej wcześniej na nich pokuty⁶². Uzasadniano to faktem, iż podobnie jak władcy świeccy w czasie wojny zobowiązani byli zwolnić żołnierzy z części obowiązków, tak i dostojnicy Kościoła w czasie trwania krucjaty winni obdarować krzyżowców przywilejami⁶³. W związku z powyższym w myśl dawnych rozporządzeń obejmujących pielgrzymów i kleryków wyruszających na wyprawy krzyżowe nie obowiązywał zakaz zatrzymywania się i spożywania posiłków w tawernach⁶⁴.

⁵⁸ J. Bird, *The Victorines...*, op. cit., s. 20–21.

⁵⁹ J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 10; I. Fønnesberg-Schmidt, op. cit., s. 4–5, 8; G. Constable, op. cit., s. 387; Ch. T. Maier, *The Roles of Women...*, op. cit., s. 71–72; W. Mruk, *Status prawny pielgrzymów. Wybrane aspekty prawne pielgrzymowania w wiekach średnich*, „Peregrinus Cracoviensis” 1996, z. 4, s. 114 i n.; idem, *Pielgrzymowanie do Ziemi Świętej w drugiej połowie XIV wieku*, Kraków 2001, s. 53–56.

⁶⁰ J. Sumption, op. cit., s. 198 i n.; J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 14, 142; J. Riley-Smith, *What Were the Crusades*, op. cit., s. 56; D. J. Birch, *Pilgrimage to Rome in the Middle Ages. Continuity and Change*, Woodbridge 1998, s. 72, 79.

⁶¹ J. Muldon, op. cit., s. 46; J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 12.

⁶² J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 187.

⁶³ A. L. Bysted, op. cit., s. 85.

⁶⁴ J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 17, 187.

Do istotnych przywilejów, jakie posiadali średniowieczni krzyżowcy, należy zaliczyć możliwość kontaktowania się z osobami obłożonymi ekskomuniką⁶⁵. Jednocześnie duchowni wyruszający na wyprawę uzyskiwali przywilej umożliwiający im wypełnienie obowiązków duchowych na terenie objętym interdyktem. Ponadto średniowieczni krzyżowcy cieszyli się zwolnieniem z kary ekskomuniki, które początkowo zawężono jedynie do wybranych osób, jednak począwszy od pontyfikatu Grzegorza IX, zostało ono wpisane do zwyczajowego zestawu przywilejów krucjatowych⁶⁶.

Krzyżowcy zwolnieni zostali także z groźby kary interdyktu. Przywilej ten swymi korzeniami wywodził się z uprawnień, jakimi obdarowano pielgrzymów. Przyznawano go, aby nie pozbawiać możliwości przyjmowania sakramentów wędrowców zmierzających do Ziemi Świętej⁶⁷. Do listy łask duchowych, jakimi obdarowano krzyżowców, zaliczyć należy także prawo wyboru spowiednika, który mógł udzielać rozgrzeszenia z tak zwanych papieskich rezerwatów, zwolnienie z innych ślubów oraz udział w modlitwach Kościoła zanoszonych w intencji pomyślności wyprawy⁶⁸.

Papieże rekrutujący krzyżowców gwarantowali im roztoczenie opieki zarówno nad pozostawioną przez nich rodziną, jak i majątkiem⁶⁹. Przywilej ten wynikał z dawnych rozporządzeń odnoszących się do zapewnienia bezpieczeństwa pielgrzymom, które wpisywały się w szerszy nurt ruchu pokoju bożego⁷⁰.

Dekrety soborowe z 1215 i 1245 roku, jak i uprzednie bulle papieskie ogłaszające wezwania do udziału w krucjacie, roztaczały opiekę nad krzyżowcami od momentu przyjęcia znaku krzyża aż do powrotu krzyżowca

⁶⁵ Ibidem, s. 145, 155; J. Riley-Smith, *What Were the Crusades*, op. cit., s. 56; D. J. Birch, op. cit., s. 72.

⁶⁶ J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 155; J. Riley-Smith, *What Were the Crusades*, op. cit., s. 55–56; J. Trupinda, op. cit., s. 27–28.

⁶⁷ J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 156.

⁶⁸ Ibidem, s. 145, 154, 157; J. Riley-Smith, *What Were the Crusades*, op. cit., s. 55–56; W. Szymborski, *Sprzedaż na terenie Polski...*, op. cit., s. 548.

⁶⁹ C. du Cange, op. cit., s. 681; J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 15; N. J. Housley, *The Italian Crusades...*, op. cit., s. 134; I. Fønnesberg-Schmidt, op. cit., s. 33, 226–227; M. Purcell, op. cit., s. 164; N. J. Housley, *The Avignon Papacy and the Crusades...*, op. cit., s. 152; J. Muldon, op. cit., s. 46; G. Constable, op. cit., s. 391; F. A. Cazel, op. cit., s. 121; E. C. Bramhall, op. cit., s. 291.

⁷⁰ *Dokumenty Soborów Powszechnych...*, op. cit., *Sobór Laterański I, Kanon X*, s. 124–127; *Sobór Laterański II, Kanon XI*, s. 150, 151; zob. też: *Dokumenty Soborów Powszechnych...*, op. cit., *Sobór Laterański III, Kanon XXII*, s. 196, 197; J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 12–13, 142–143, 160, 162; G. Constable, op. cit., s. 390–391; D. J. Birch, op. cit., s. 80–81; J. Riley-Smith, *What Were the Crusades*, op. cit., s. 56; D. Webb, op. cit., s. 38.

bądź uzyskania potwierdzonej informacji o jego śmierci⁷¹. Osoby, które naruszyły dobra krzyżowców, podlegały karom kościelnym, co zostało podkreślone w kanonach I Soboru Laterańskiego z 1123 roku⁷².

Kwestia opieki nad majątkiem krzyżowców była z oczywistych względów wyjątkowo istotna dla uczestników wypraw. Dla lepszego wypełnienia tych funkcji powołano instytucję opiekuna – prokuratora zarządzającego podczas trwania wyprawy dobrami oraz wszystkimi interesami prowadzonymi przez krzyżowców⁷³. Celem zagwarantowania właściwego wypełnienia przez prokuratorów powierzonych im obowiązków, a także – jak zauważa Purcell – zwiększenia ich prestiżu krzyżowcy domagali się, aby zarządcy ci otrzymywali takie same przywileje, jak uczestnicy krucjat. Natomiast sankcją za niedbałe zarządzanie pozostawionym majątkiem były wprowadzone przez papieżstwo kary kościelne⁷⁴. Należy zauważyć, że pojawiły się także głosy, w tym zwłaszcza papieża Urbana IV, krytykujące obdarowywanie przywilejami oraz łaskami odpustu zupełnego prokuratorów wypełniających codzienne obowiązki. Uważał on, że może to spowodować upadek znaczenia przywilejów krucjatowych przez deprecjonowanie podejmowanego wysiłku⁷⁵.

Kwestia opieki nad dobrami nierozzerwalnie związana jest z kolejnymi przywilejami ekonomicznymi średniowiecznych krzyżowców. Krzyżowcy, wyruszając na wyprawę, byli bowiem zwolnieni z konieczności uiszczania wszelkich podatków i obciążeń. Przywilej ten wynikał z dawnych rozporządzeń odnoszących się do pielgrzymów udzielonych mocą I Soboru Laterańskiego, co usankcjonowano w bulli *Ad liberandam* oraz konstytucjach I synodu w Lyonie z 1245 roku⁷⁶. Osoby nakładające na uczestników

⁷¹ M. Purcell, op. cit., s. 164; J. Trupinda, op. cit., s. 46; P. J. Cole, op. cit., s. 42, 83; J. Muldon, op. cit., s. 48; A. J. Andrea, op. cit., s. 9, 17; J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 126–127.

⁷² M. Purcell, op. cit., s. 164; J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 161.

⁷³ Zob. też *Dokumenty Soborów Powszechnych...*, op. cit., *Sobór Lyonński I 1245, Konstytucja II/5, O krucjacie*, s. 386, 387; J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 169; C. Tyerman, *England and the Crusades...*, op. cit., s. 71; N. J. Housley, *Fighting for the Cross...*, op. cit., s. 59; *Regesta pontificum romanorum...*, op. cit., nr 10655, s. 902; zob. też: D. J. Birch, op. cit., s. 87; D. Webb, op. cit., s. 38.

⁷⁴ *Dokumenty Soborów Powszechnych...*, op. cit., *Sobór Lyonński I 1245, Konstytucja II/5, O krucjacie*, s. 386, 387.

⁷⁵ M. Purcell, op. cit., s. 59–60; N. J. Housley, *The Avignon Papacy and the Crusades*, s. 131; J. Muldon, op. cit., s. 46; zob. D. E. Queller, *Thirteenth-Century Diplomatic Envoys: Nuncii and Procuratores*, „Speculum” 1960, Vol. 35, No. 2, s. 202–211.

⁷⁶ *Dokumenty Soborów Powszechnych...*, op. cit., *Sobór Laterański I, Kanon XIV*, s. 128, 129; *Dokumenty Soborów Powszechnych...*, op. cit., *Sobór Lyonński I 1245, Konstytucja II/5, O krucjacie*, s. 386, 387; C. du Cange, op. cit., s. 681; J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 15, 183–184; J. Riley-Smith, *What Were the Crusades*, op. cit., s. 56; N. J.

krucjat podatki podlegały karze ekskomuniki⁷⁷. Zwolnienia z obowiązku fiskalnego dotyczyły również obowiązkowych danin na przygotowanie i organizowanie krucjaty. Zrodziło to jednak pewne nadużycia, o czym informuje list papieża Grzegorza X z 1273 roku do opata St. Denis, z którego treści wynika, w jaki sposób próbowano uniknąć płacenia tych świadczeń. Otóż w momencie, kiedy pojawiał się papieski kolektor, którego zadaniem było zebranie środków na organizację wyprawy, przyjmowano znak krzyża, co automatycznie zwalniało z konieczności zapłaty podatku. Następnie po wyjeździe kolektora składano opłatę za zwolnienie ze złożonych ślubów krucjatowych. Rozwiązanie to było niezwykle korzystne finansowo dla rycerstwa, narażało jednak papieństwo na poważne straty⁷⁸.

Biskupi Rzymu świadomi kosztów, jakie musieli ponieść krzyżowcy począwszy od II krucjaty, udzielali osobom wyruszającym na wojnę przywileju wstrzymania biegu odsetek od zaciągniętych kredytów od momentu przyjęcia znaku krzyża. Podstawy tego prawa znalazły się w przełomowej dla ruchu krucjatowego bulli papieża Eugeniusza III *Quantum praedecessores* z 1145 roku⁷⁹. Krzyżowcy cieszyli się także zwolnieniem z lichwy u Żydów⁸⁰. Zwolnienia dotyczyły zarówno osób świeckich, jak i duchownych⁸¹. Ponadto klerycy przez okres trzech lat trwania wyprawy byli uprawnieni do korzystania z dochodów beneficjów kościelnych, mimo iż nie rezydowali na

Housley, *Fighting for the Cross...*, op. cit., s. 58; D. J. Birch, op. cit., s. 82–85; N. Daniel, *The Legal and Political Theory...*, op. cit., s. 15; E. C. Bramhall, op. cit., s. 280, 286, 288.

⁷⁷ *Dokumenty Soborów Powszechnych...*, op. cit., *Sobór Lyonński I 1245, Konstytucja II/5, O krucjacie*, s. 386–389; J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 161; N. J. Housley, *Fighting for the Cross...*, op. cit., s. 58.

⁷⁸ J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 136.

⁷⁹ N. J. Housley, *Fighting for the Cross...*, op. cit., s. 58; J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 180; G. Constable, op. cit., s. 391; F. A. Cazel, op. cit., s. 121; E. C. Bramhall, op. cit., s. 287–288; *Dokumenty Soborów Powszechnych...*, op. cit., *Sobór Laterański IV, Konstytucja 71, Wyprawa dla odzyskania Ziemi Świętej*, s. 320, 321; C. du Cange, op. cit., s. 681; A. J. Andrea, op. cit., s. 9, 17; *Calendar of Entries in the Papal Registers Relating to Great Britain and Ireland*, Vol. 1, *Papal Letters A. D. 1198–1304*, ed. W. H. Bliss, London 1893, s. 449.

⁸⁰ *Dokumenty Soborów Powszechnych...*, op. cit., *Sobór Laterański IV, Konstytucja 71, Wyprawa dla odzyskania Ziemi Świętej*, s. 320, 321; *Dokumenty Soborów Powszechnych...*, op. cit., *Sobór Lyonński I 1245, Konstytucja II/5, O krucjacie*, s. 388, 389; P. J. Cole, op. cit., s. 163; M. Purcell, op. cit., s. 138; N. J. Housley, *The Avignon Papacy and the Crusades...*, op. cit., s. 152–153; N. J. Housley, *Fighting for the Cross...*, op. cit., s. 59; I. Fønnesberg-Schmidt, op. cit., s. 8, 34; *Calendar of Entries in the Papal Registers...*, op. cit., s. 553; *Calendar of Entries in the Papal Registers Relating to Great Britain and Ireland*, Vol. 4, *Papal Letters A. D. 1362–1404*, eds. W. H. Bliss, J. A. Twemlow, London 1902, s. 8–9.

⁸¹ M. Purcell, op. cit., s. 138; J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 15 i n.; por. E. Siberry, op. cit., s. 29 i n.

ich terenie⁸². Co warte podkreślenia, jeśli w czasie trwania wyprawy krzyżowiec został obciążony odsetkami od zaciągniętych zobowiązań, wówczas po powrocie mógł dochodzić swych praw przy pomocy władzy świeckiej. Ludność żydowska, która nie podporządkowała się tym rozporządzeniom, podlegała karom kościelnym. Przewidziano nałożenie na chrześcijan zakazu kontaktu z tymi lichwiarzami⁸³. Dla podkreślenia wagi swych rozporządzeń papież nałożył ekskomunikę na chrześcijan utrzymujących kontakty z ludnością żydowską, która wymuszała na krzyżowcach spłatę długów⁸⁴.

Do istotnych przywilejów ekonomicznych, jakimi obdarowywano krzyżowców, należy również zaliczyć wszelkie ułatwienia związane z zaciąganiem pożyczek. Papież Eugeniusz III, przygotowując krucjatę w 1146 roku, wydał zarządzenia mające na celu złagodzenie restrykcji przy korzystaniu z pożyczek, tak aby krzyżowcy mogli łatwiej zgromadzić niezbędne środki do wyruszenia na wyprawę⁸⁵. Przepisy ułatwiające zaciągnięcie preferencyjnych kredytów obowiązywały także osoby stanu duchownego. Klerikom uczestniczącym w krucjacie przeciwko albigensom Innocenty III zezwolił na zaciągnięcie kredytu na potrzeby wyprawy w oparciu o przyszłe dochody z beneficjów kościelnych na dwa lata naprzód⁸⁶.

Krzyżowcy posiadali ponadto szereg przywilejów sądowniczych. Jednym z nich był immunitet chroniący przed aresztowaniem. Prawo to obowiązywało wcześniej pielgrzymów, a Kościół gwarantował je od czasów pontyfikatu Grzegorza VII⁸⁷. Co prawda krzyżowcy dopuszczający się poważnych przestępstw mogli zostać uwięzieni przez władzę świecką, jednakże Kościół

⁸² *Dokumenty Soborów Powszechnych...*, op. cit., *Sobór Laterański IV, Konstytucja 71, Wyprawa dla odzyskania Ziemi Świętej*, s. 316, 317; *Dokumenty Soborów Powszechnych...*, op. cit., *Sobór Lyonński I 1245, Konstytucja II/5, O krucjacie*, s. 384, 385; N. J. Housley, *The Avignon Papacy and the Crusades...*, op. cit., s. 153; N. J. Housley, *The Italian Crusades...*, op. cit., s. 131; N. Daniel, *The Legal and Political Theory...*, op. cit., s. 15; E. Siberry, op. cit., s. 30–31.

⁸³ *Dokumenty Soborów Powszechnych...*, op. cit., *Sobór Laterański IV, Konstytucja 71, Wyprawa dla odzyskania Ziemi Świętej*, s. 320, 321; M. Purcell, op. cit., s. 138, appendix A 191–192; J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 181; A. J. Andrea, op. cit., s. 9, 17.

⁸⁴ M. Purcell, op. cit., s. 175.

⁸⁵ I. Fønnesberg-Schmidt, op. cit., s. 34; J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 175–176; F. A. Cazel, op. cit., s. 121.

⁸⁶ J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 177; N. J. Housley, *Fighting for the Cross...*, op. cit., s. 58; J. Riley-Smith, *What Were the Crusades*, op. cit., s. 57; *Regesta pontificum romanorum...*, op. cit., nr 3510, s. 303.

⁸⁷ J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 15; J. Riley-Smith, *What Were the Crusades*, op. cit., s. 56; N. J. Housley, *Fighting for the Cross...*, op. cit., s. 58; *Acta Pontificum Romanorum Inedita*, vol. 2, *Urkunden der Päpste vom Jahre c. 97 bis zum Jahre 1197*, Stuttgart 1894, nr 161, s. 126; C. du Cange, op. cit., s. 681.

miał w tym przypadku prawo interweniowania w celu jak najszybszego zwolnienia ich z więzienia⁸⁸.

W powyższej kategorii przywilejów mieściło się również uprawnienie, zgodnie z którym krzyżowcy nie byli zobligowani do stawiennictwa na wezwanie sądu w sprawach toczących się poza ich macierzystą diecezją⁸⁹. Ponadto na uwagę zasługuje przywilej odroczenia rozpraw, w których stroną był krzyżowiec⁹⁰. Na mocy rozporządzeń papieskich z 1149 roku oraz uchwalonych pomiędzy 1173 a 1176 rokiem orzeczono, że sądy nie powinny ferować wyroków pod nieobecność osób będących na pielgrzymce. Zważywszy zaś, że status krzyżowca wynikał z uprawnień pątników, nie może dziwić fakt posiadania przez nich tego uprawnienia⁹¹. W trosce o jak najliczniejszy udział wojowników w krucjatach zapewniono im także pewne uprzywilejowanie dotyczące terminów odbywanych rozpraw sądowych. Krzyżowcy uzyskiwali w tej materii swoiste pierwszeństwo, a dochodzone przez nich roszczenia miały być szybciej rozpatrywane⁹². Niezwykle ważne przywileje sądowe sprawiły, że osoby, na których ciążyła kara ekskomuniki, z chęcią przyjmowały znak krzyża, gdyż niejako automatycznie była wówczas darowana im kara⁹³.

Motywację krzyżowców do udziału w wyprawach wzmacniała możliwość wzbogacania się, zdobycia ziemi, kosztownych łupów⁹⁴. Cystersi, wzorem bulli papieża Innocentego III, głosząc kazania nawołujące do udziału w krucjacie przeciwko albigensom, obiecywali ich uczestnikom nie tylko odpusty, ale i ziemie, jakie miały zostać skonfiskowane pokonanym heretykom⁹⁵. W odniesieniu do krucjaty przeciwko muzułmanom na terenie Hiszpanii dominikanie obiecywali odpusty zupełne osobom, które osiedlą się na zdobytych terenach⁹⁶.

⁸⁸ J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 171; E. C. Bramhall, op. cit., s. 282.

⁸⁹ M. Purcell, op. cit., s. 158; J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 174–175; J. Riley-Smith, *What Were the Crusades*, op. cit., s. 56; I. Fonnesberg-Schmidt, op. cit., s. 8; M. Gładysz, *Zapomniani krzyżowcy: Polska wobec ruchu krucjatowego w XII–XIII wieku*, Warszawa 2002, s. 45.

⁹⁰ J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 172–173; J. Riley-Smith, *What Were the Crusades...*, op. cit., s. 56–57; D. J. Birch, op. cit., s. 87.

⁹¹ J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 172–173.

⁹² *Ibidem*, s. 174.

⁹³ M. R. Evans, op. cit., s. 226–227; J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 142.

⁹⁴ J. Riley-Smith, *The Motives of the Earliest Crusaders...*, op. cit., s. 722–723; J. R. E. Bliese, *The Motives of the First Crusaders: A Social Psychological Analysis*, „Journal of Psychohistory” 1990, Vol. 17, No. 4, s. 394 i n.

⁹⁵ A. P. Evans, op. cit., s. 284; P. J. Cole, op. cit., s. 95, 102; I. Fonnesberg-Schmidt, op. cit., s. 30; J. C. Moore, op. cit., s. 177.

⁹⁶ Ch. T. Maier, *Preaching the Crusades...*, op. cit., s. 82.

Trud głoszenia kazań krucjatowych został przez papieży nagrodzony udzieleniem kaznodziejom przywilejów, jakimi cieszyli się uczestnicy wypraw⁹⁷. Wraz z rozwojem ruchu krucjatowego osoby głoszące kazania stopniowo obdarowywano kolejnymi przywilejami. Zaliczyć do nich należy przykładowo przywileje spowiednicze – rozgrzeszanie z tzw. rezerwatów czy udzielania dyspens w związku ze zbyt bliskim pokrewieństwem przy zawieraniu małżeństw. Warto zwrócić uwagę na jeden specyficzny przywilej ciekawie ilustrujący kwestię ówczesnej mentalności. Otóż kaznodzieje krucjatowi otrzymali prawo do zezwalania na pochówek w kościele osoby poległej w czasie turnieju pod warunkiem, że rodzina zmarłego udzieliła wsparcia materialnego niezbędnego do organizacji wyprawy⁹⁸. Organizowanie turniejów rycerskich w czasie trwania krucjat było bowiem surowo zakazane⁹⁹. W XV wieku kaznodzieje krucjatowi, jak miało to miejsce na terenie Wenecji w 1463 roku, uzyskali prawo nakładania ekskomuniki na osoby, które utrudniałyby im pracę. W trosce o ukrócenie ewentualnych nadużyć przy zbieraniu środków finansowych zezwolono na odmawianie udzielenia spowiedzi osobom, które dokonały defraudacji tych środków¹⁰⁰.

Omawiając przywileje, jakie otrzymywali krzyżowcy zwalczający zbrojnie herezje, należy wspomnieć także o wyjątkowych prerogatywach związanych z działalnością inkwizytorów. Średniowieczni inkwizytorzy, począwszy od czasów pontyfikatu Innocentego IV, posiadali szczególne uprawnienia, dzięki którym mieli w intencji biskupów Rzymu skuteczniej zwalczać ruchy heretyckie. Do najważniejszych z nich zaliczyć należy prawo przyznawania odpustów krucjatowych osobom, które zdecydowały się wystąpić zbrojnie przeciwko heretykom¹⁰¹. Podjęto także starania o zapewnienie rekrutacji potencjalnych krzyżowców. W tym celu inkwizytorzy mieli głosić kazania nawołujące do walki zbrojnej z heretykami. Osoby uczestniczące we wspomnianych kazaniach mogły dzięki uprawnieniom przyznanym legatom przez papieża Innocentego IV otrzymać odpusty cząstkowe¹⁰².

⁹⁷ J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 154; W. Szyborski, *Odpusty w Polsce średniowiecznej*, op. cit., s. 37.

⁹⁸ Ch. T. Maier, *Preaching the Crusades...*, op. cit., s. 74–75.

⁹⁹ M. Purcell, op. cit., s. 29; P. J. Cole, op. cit., s. 163.

¹⁰⁰ N. J. Housley, *Introduction*, [w:] *Crusading in the Fifteenth Century Message and Impact*, ed. N. Housley, s.l. 2004, s. 2.

¹⁰¹ M. Purcell, op. cit., s. 92; W. Szyborski, *Uwagi o odpustach związanych z średniowieczną inkwizycją w Polsce*, [w:] *Inkwizycja papieska w Europie Środkowo-Wschodniej*, op. cit., s. 257; G. Meersseman OP., *Etudes sur les anciennes confréries dominicaines. II Les Confréries de Saint-Pierre Martyr*, dokument nr 24 Cap IV, s. 147–149.

¹⁰² *Practica Inquisitionis Heretice Pravitatis auctore Bernardo Guidonis Ordinis Fratrum Praedicatorum*, ed. C. Douais, Paris 1882, s. 197–198; M. Purcell, op. cit., s. 92; zob. też: J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 154; W. Szyborski, *Odpusty*

Papiestwo, dostrzegając, jakie zagrożenia czyhają na inkwizytorów, o czym najwymowniej świadczy los Piotra Męczennika, trud ich pracy nagradzało specjalnymi nadaniami. Najistotniejszą rolę pełniły tutaj odpusty zupełne, którymi od połowy XIII wieku nagradzano inkwizytorów¹⁰³. Co ważne, otrzymać je mogli nie tylko inkwizytorzy, lecz także ich pomocnicy, notariusze¹⁰⁴.

Decyzją papieża Urbana IV z 1262 roku średniowieczni inkwizytorzy otrzymali niezwykle szerokie uprawnienia mające zagwarantować im pomoc *brachium saeculare*. W przypadku, kiedy nadzieja otrzymania odpustu zupełnego bądź częściowego za pomoc w działaniach inkwizytorów nie mogła skłonić do „współpracy”, można było sięgnąć po poważniejsze środki. W bulli *Licet ex omnibus* papież zezwalał inkwizytorom na ogłoszenie krucjaty przeciwko władzy świeckiej, która odmówiła współpracy¹⁰⁵.

Średniowieczni krzyżowcy posiadali wyjątkowo rozległe i liczne przywileje. O tym, jak istotną odgrywały one rolę, świadczą przykłady podszycania się pod krzyżowców, jedynie w celu skorzystania z uprawnień przysługujących uczestnikom wypraw krzyżowych. Wędrowcy, pragnąc otrzymać specjalną papieską opiekę, umieszczali na swym stroju widoczny znak krzyża¹⁰⁶. W korespondencji kierowanej do papieża pojawiły się argumenty, że część krzyżowców, zamiast wyruszyć na wyprawę, dopuszczała się rozbojów, gwałtów i morderstw. Papież Mikołaj III pouczył biskupów na terenie Francji, aby wobec pojawienia się zarzutów tak poważnych zbrodni nie ingerowali w świecki wymiar sprawiedliwości karzący krzyżowców¹⁰⁷.

Liczne przywileje sądowe, w tym zwolnienia z aresztów, sprawiały, że przestępcy przebywający w więzieniach starali się przyjąć krzyż w nadziei odzyskania wolności. Świadczy o tym rozporządzenie papieża Honoriusza III z 1216 roku polecające duchownym, aby ci ograniczali przywileje krzyżowcom przebywającym w więzieniach. Sprawa ta była dyskutowana na forach synodów prowincjonalnych. W celu ukrócenia tych nadużyć podjęto w 1231 i 1236 roku decyzję, że krzyżowcy, popełniając poważne

w Polsce średniowiecznej, op. cit., aneks nr 315, s. 324, aneks nr 664, s. 390, aneks nr 750, s. 403; idem, *Uwagi o odpustach związanych z średniowieczną inkwizycją...*, op. cit., s. 257.

¹⁰³ *Practica Inquisitionis Heretice Pravitatis...*, op. cit., s. 198; W. Szymborski, *Uwagi o odpustach związanych z średniowieczną inkwizycją...*, op. cit., s. 257; N. J. Housley, *Politics and Heresy in Italy...*, op. cit., s. 195, 200.

¹⁰⁴ *Practica Inquisitionis Heretice Pravitatis...*, op. cit., 198–199; M. Purcell, op. cit., s. 93.

¹⁰⁵ N. J. Housley, *Politics and Heresy in Italy...*, op. cit., s. 195; *Bullarium Ordinis FF. Praedicatorum*, vol. 1, op. cit., nr 337, s. 249–250, nr 4, s. 417–419; W. Szymborski, *Uwagi o odpustach związanych z średniowieczną inkwizycją...*, op. cit., s. 258.

¹⁰⁶ J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 163.

¹⁰⁷ *Ibidem*, s. 171; *Innocentius III Pontifex Romanus...*, op. cit., nr 199, kol. 729–730; E. C. Bramhall, op. cit., s. 285–286.

przestępstwa, tracą swoje przywileje¹⁰⁸. O tym, że nadużycia te pojawiały się nieprzerwanie, wymownie świadczy bulla papieża Sykstusa IV z 1478 roku polecająca odwołanie przywilejów i odpustów krzyżowcom, którym udowodniono popełnienie poważnych zbrodni i przestępstw¹⁰⁹. Przyjmowano znak krzyża także w celu uniknięcia interdyktu ciężącego na pewnych obszarach, o czym informuje list papieża Jana XXII do inkwizytorów¹¹⁰. Powyższe przykłady nadużyć dowodzą tego, jak atrakcyjny był status prawny krzyżowca. Uczestnicy krucjat zostali bowiem obdarowani licznymi przywilejami obejmującymi niemalże wszystkie aspekty życia.

THE PRIVILEGES GRANTED TO HERESY FIGHTERS
IN MEDIEVAL EUROPE. THE BEGINNINGS OF A DISCUSSION
ON WAYS OF COMBATING HETERODOX MOVEMENTS
IN THE HIGH MIDDLE AGES

The purpose of this article is to show the privileges which were granted to those who decided to fight against the heretics in the High Middle Ages. For this purpose, such phenomena as the medieval crusades, the Inquisition and the organisation of special lay confraternities have been analysed. In the next part of the article, the spiritual privileges granted to the crusaders have been described. Attention has been given particularly to the crusade indulgences (plenary indulgences) and crusade vows. Next, the economic and temporal privileges, such as protection of the crusaders' families and property, as well as the jurisdictional privileges granted to medieval crusaders have been analysed.

BIBLIOGRAFIA

1. *A Formulary of the Papal Penitentiary in the thirteenth century*, ed. H. Ch. Lea, Philadelphia 1892.
2. *Acta Pontificum Romanorum Inedita*, vol. 2, *Urkunden der Päpste vom Jahre c. 97 bis zum Jahre 1197*, Stuttgart 1884.
3. Andrea A. J., *Contemporary Sources for the Fourth Crusade. Revised Edition*, Leiden–Boston 2008.
4. Birch D. J., *Pilgrimage to Rome in the Middle Ages. Continuity and Change*, Woodbridge 1998.
5. Bird J., *Crusade and Conversion after the Fourth Lateran Council (1215): Oliver of Paderborn's and James of Vitry's Missions to Muslims Reconsidered*, „Essays in Medieval Studies” 2004, Vol. 21.

¹⁰⁸ J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 189; N. J. Housley, *Fighting for the Cross...*, op. cit., s. 59.

¹⁰⁹ J. Brundage, *Medieval Canon Law...*, op. cit., s. 189.

¹¹⁰ N. J. Housley, *The Italian Crusades...*, op. cit., s. 134.

6. Bird J., *Indulgences and Penance*, [w:] *The Crusades. An Encyclopedia*, ed. A. V. Murray, Santa Barbara–Denver–Oxford 2006.
7. Bird J., *The Victorines, Peter the Chanter's Circle, and the Crusade: two unpublished crusading appeals in Paris*, *Bibliothèque Nationale, MS Latin 14470*, „Medieval Sermon Studies” 2004, Vol. 48.
8. Bliese J. R. E., *The Motives of the First Crusaders: A Social Psychological Analysis*, „Journal of Psychohistory” 1990, Vol. 17, No. 4.
9. Bliss W. H., *Calendar of Entries in the Papal Registers Relating to Great Britain and Ireland*, Vol. 1, *Papal Letters A. D. 1198–1304*, London 1893.
10. Bliss W. H., Twemlow J. A., *Calendar of Entries in the Papal Registers Relating to Great Britain and Ireland*, Vol. 4, *Papal Letters A. D. 1362–1404*, London 1902.
11. Bramhall E. C., *The Origin of the Temporal Privileges of Crusaders*, „The American Journal of Theology” 1901, Vol. 5, No. 2.
12. Brundage J., *A Note on the Attestation of Crusader's Vows*, „The Catholic Historical Review” 1966, Vol. 52, No. 2.
13. Brundage J., „*Cruce Signari*”: *The Rite for Taking the Cross in England*, „Traditio. Studies in Ancient and Medieval History, Thought and Religion” 1966, Vol. 22.
14. Brundage J., *Holy War and the Medieval Lawyers*, [w:] *The Holy War*, ed. T. P. Murphy, Ohio 1976.
15. Brundage J., *Medieval Canon Law and the Crusader*, Madison–Milwaukee–London 1969.
16. Brundage J., *The Votive Obligations of Crusaders: The Development of a Canonistic Doctrine*, „Traditio. Studies in Ancient and Medieval History, Thought and Religion” 1968, Vol. 24.
17. *Bullarium Ordinis FF. Praedicatorum sub auspiciis SS. D.N.D. Clementis XII pontificis maximi opera*, ed. A. Bremond OFP, vol. 1, Romae 1729.
18. *Bullarium Ordinis FF. Praedicatorum sub auspiciis SS. D.N.D. Clementis XII pontificis maximi opera*, ed. A. Bremond OFP, vol. 7, Romae 1739.
19. Bysted A. L., *Indulgences, Satisfaction, and the Heart's Contrition in Twelfth-Century Crusading Theology*, [w:] *Medieval History Writing and Crusading Ideology*, eds. T. M. S. Lehtonen, K. Villads Jensen, J. Malkki, K. Ritari, Helsinki 2005.
20. du Cange Ch. (du Fresne), *Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis*, Vol. 2, Paris 1842.
21. Cazel F. A., *Financing the Crusades*, [w:] *A History of the Crusades*, ed. K. M. Setton, Vol. 6, *The Impact of the Crusades on Europe*, ed. H. W. Hazard, N. P. Zacour, Wisconsin–London 1989.
22. Cole P. J., *The Preaching of the Crusades to the Holy Land, 1095–1270*, The Medieval Academy of America, Cambridge-Massachusetts 1991.
23. Constable G., *The Place of the Crusader in Medieval Society*, „Viator” 1998, Vol. 29.
24. Daniel N., *Crusade Propaganda*, [w:] *A History of the Crusades*, ed. K. M. Setton, Vol. 6, *The Impact of the Crusades on Europe*, eds. H. W. Hazard, N. P. Zacour, Wisconsin–London 1989.
25. Daniel N., *The Legal and Political Theory of the Crusade*, [w:] *A History of the Crusades*, ed. K. M. Setton, Vol. 6, *The Impact of the Crusades on Europe*, eds. H. W. Hazard, N. P. Zacour, Wisconsin–London 1989.
26. *Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst grecki, łaciński, polski*, t. II, *Konstantynopol IV, Lateran I, Lateran II, Lateran III, Lateran IV, Lyon I, Lyon II, Vienne*,

- (869–1312), tłum. ks. A. Baron et al., układ i oprac. ks. A. Baron, ks. H. Pietras SJ, Kraków 2007.
27. Evans A. P., *The Albigensian Crusade*, [w:] *A History of the Crusades*, ed. K. M. Setton, Vol. 2, *The later cruades, 1189–1311*, ed. R. Lee Wolff, Madison–Milwaukee–London 1969.
 28. Evans M. R., *Commutation of Crusade Vows Some Examples from the English Midlands*, [w:] *From Clermont to Jerusalem. The Crusades and Crusader Societies 1095–1500*, „Selected Proceedings of the Internationa Medieval Congress University of Leeds 10–13 July 1995”, ed. A. V. Murray, Turnhout 1998.
 29. Fannesberg-Schmidt I., *The Popes and the Baltic Crusades 1147–1254*, Leiden–Boston 2007.
 30. Giffard W., *The Register of Walter Giffard, Lord Archbishop of York 1266–1279*, The Publications of the Surtees Society, Edinburgh 1904.
 31. Gładysz M., *Zapomniani krzyżowcy: Polska wobec ruchu krucjatowego w XII–XIII wieku*, Warszawa 2002.
 32. Grygiel J., *Religijność krucjatowa*, [w:] *Religijność wymiar prywatny i publiczny*, red. W. Szymborski, P. F. Nowakowski, Kraków 2007.
 33. Heymann F. G., *The Crusades against the Hussites, A History of the Crusades*, ed. K. M. Setton, Vol. 3, *The Fourteenth and Fifteenth Centuries*, ed. H. W. Hazard, Wisconsin–London 1975.
 34. Holmes G. A., *Cardinal Beaufort and the Crusade against the Hussites*, „The English Historical Review” 1973, Vol. 88, No. 349.
 35. Housley N. J., *Fighting for the Cross. Crusading to the Holy Land*, New Haven–London 2008.
 36. Housley N. J., *Giovanni da Capistrano and the Crusade of 1456*, [w:] *Crusading in the Fifteenth Century Message and Impact*, ed. N. Housley, s.l. 2004.
 37. Housley N. J., *Indulgences for Crusading, 1417–1517*, [w:] *Promissory Notes on the Treasury of Merits. Indulgences in Late Medieval Europe*, ed. R. N. Swanson, Leiden–Boston 2006.
 38. Housley N. J., *Introduction*, [w:] *Crusading in the Fifteenth Century Message and Impact*, ed. N. Housley, s.l. 2004.
 39. Housley N. J., *Politics and Heresy in Italy: Anti-Heretical Crusades, Orders and Confraternities, 1200–1500*, „Journal of Ecclesiastical History” 1982, Vol. 33, No. 2.
 40. Housley N. J., *The Avignon Papacy and the Crusades, 1305–1378*, Oxford 1986.
 41. Housley N. J., *The Italian Crusades. The Papal – Angevin Alliance and the Crusades against Christian Lay Powers, 1254–1343*, Oxford 1982.
 42. *Innocentius III Pontifex Romanus*, [w:] *Patrologiae Latinae*, ed. J. P. Migne, vol. 215, Paris 1891.
 43. Kienzle B. M., *Cistercians, Heresy and Crusade in Occitania, 1145–1229. Preaching in the Lord’s Vineyard*, York 2001.
 44. Kolpacoff Deane J., *A History of Medieval Heresy and Inquisition*, Lanham–Boulder–New York–Toronto–Playmouth 2011.
 45. Konwiser Slack C., *Crusade Charters 1138–1270*, with English translations by H. Bernard Feiss, Arizona 2002.
 46. Kras P., *Ad abolendam diversarum haeresium pravitatem. System inkwizycyjny w średniowiecznej Europie*, Lublin 2006.

47. Lloyd S., *English Society and the Crusade 1216–1307*, Oxford 1988.
48. Lunt W. E., *Financial Relations of the Papacy with England to 1327*, Cambridge 1939.
49. Maier Ch. T., *Preaching the Crusades. Mendicant friars and the cross in the thirteenth century*, Cambridge 1994.
50. Maier Ch. T., *Crusade and rhetoric against the Muslim colony of Lucera: Eudes of Châteauroux's Sermones de Rebellionem Sarracenorum Lucherie in Apulia*, „Journal of Medieval History” 1995, Vol. 21.
51. Maier Ch. T., *Crusade, Propaganda and Ideology. Model Sermons for the Preaching of the Cross*, Cambridge 2006.
52. Maier Ch. T., *The Roles of Women in the Crusade Movement: a Survey*, „Journal of Medieval History” 2004, Vol. 30.
53. Markowski M., *Crucesignatus: its origins and early usage*, „Journal of Medieval History” 1984, Vol. 10.
54. Marvin L. W., *Thirty-Nine Days and a Wake-UP: The Impact of the Indulgence and forty days service on the Albigensian Crusade, 1209–1218*, „The Historian” 2002, Vol. 22.
55. Marvin L. W., *The Occitan War. A Military and Political History of the Albigensian Crusade, 1209–1218*, Cambridge 2008.
56. Meersseman G. OP, *Etudes sur les anciennes confréries dominicaines. II Les Confréries de Saint-Pierre Martyr*, „Archivum Fratrum Prædicatorum” 1951, Vol. 21.
57. Meersseman G. OP, *Etudes sur les anciennes confréries dominicaines. IV – Les Milices de Jésus-Christ*, „Archivum Fratrum Prædicatorum” 1953, Vol. 23.
58. Moore J. C., *Pope Innocent III (1160/61–1216). To Root Up and to Plant*, Leiden–Boston 2003.
59. Mruk W., *Pielgrzymowanie do Ziemi Świętej w drugiej połowie XIV wieku*, Kraków 2001.
60. Mruk W., *Status prawny pielgrzymów. Wybrane aspekty prawne pielgrzymowania w wiekach średnich*, „Peregrinus Cracoviensis” 1996, z. 4.
61. Muldon J., *Crusading and canon law*, [w:] *Palgrave advances in the Crusades*, ed. H. J. Nicholson, Palgrave Macmillan 2005.
62. Munro D. C., *A Crusader*, „Speculum” 1932, Vol. 7, No. 3.
63. Pegg M. G., *A Most Holy War. The Albigensian Crusade and the Battle for Christendom*, Oxford 2008.
64. Peter of les Vaux-de-Cernay's, *The History of the Albigensian Crusade Peter of les Vaux-de-Cernay's Historia Albigensis*, trans. W. A. and M. D. Sibly, Woodbridge 1998.
65. *Practica Inquisitionis Heretice Pravitatis auctore Bernardo Guidonis Ordinis Fratrum Prædicatorum*, ed. C. Douais, Paris 1882.
66. Purcell M., *Papal Crusading Policy. The Chief Instruments of Papal Crusading Policy and Crusade to the Holy Land from the final loss of Jerusalem to the fall of Acre 1244–1291*, Leiden 1975.
67. Queller D. E., *Thirteenth-Century Diplomatic Envoys: Nuncios and Procuratores*, „Speculum” 1960, Vol. 35, No. 2.
68. *Regesta pontificum romanorum inde ab a. post Christum natum MCXCVIII ad a. MCCCIV*, ed. A. Potthast, vol. 1, *Prostat in Aedibus Rudolphi de Decker Prototypographi Regii ab Intimis*, Berololini 1874.
69. Riley-Smith J., *The First Crusade and the Idea of Crusading*, London–New York 2003.

70. Riley-Smith J., *The Motives of the Earliest Crusaders and the Settlement of Latin Palestine, 1095–1100*, „The English Historical Review” 1983, Vol. 98, No. 389.
71. Riley-Smith J., *What were the Crusades*, London 1992.
72. Rist R., *The Papacy and Crusading in Europe, 1198–1245*, New York 2009.
73. Siberry E., *Criticism of Crusading 1095–1274*, Oxford 1985.
74. Sumption J., *Pilgrimage: an image of medieval religion*, Rowman and Littlefield 1975.
75. Szymborski W., *Czyścowa nagroda dla wiernych w Polsce i Wielkim Księstwie Litewskim za udział w walkach z Turkami w XV i XVI w.*, [w:] *Sarmatismus versus Orientalismus in Mitteleuropa. Sarmatyzm versus Orientalizm w Europie Środkowej*, red. M. Długosz, P. O. Scholz, Berlin 2012.
76. Szymborski W., *Odpusty w Polsce średniowiecznej*, Kraków 2011.
77. Szymborski W., *Sprzedaż na terenie Polski odpustów w obronie wyspy Rodos*, „Nasza Przyszłość” 2011, t. 115/116.
78. Szymborski W., *Uwagi o odpustach związanych z średniowieczną inkwizycją w Polsce*, [w:] *Inkwizycja papieska w Europie Środkowo-Wschodniej*, red. P. Kras, „Studia i Źródła Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie”, t. 7, Kraków 2010.
79. *The Crusade against Heretics in Bohemia, 1418–1437. Sources and documents for the Hussite Crusades*, ed. Th. A. Fudge, Aldershot 2002.
80. Trupinda J., *Ideologia krucjatowa w kronice Piotra z Dusburga*, Gdańsk 1999.
81. Tyerman Ch., *Fighting for Christendom. Holy War and the Crusades*, Oxford 2004.
82. Tyerman Ch., *England and the Crusades 1095–1588*, Chicago–London 1988.
83. Tyerman Ch., *The Crusades. A Very Short Introduction*, Oxford 2004.
84. *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges vom Jahre 1419 an.*, bd I Von den Jahren 1419–1429, Gesammelt und hrsg. F. Palacký, Prag 1873.
85. Wakefield W. L., *Heresy, Crusade and Inquisition in Southern France 1100–1250*, Berkeley–Los Angeles 1974.
86. Webb D., *Medieval European Pilgrimage, c. 700–c. 1500*, Palgrave 2002.
87. Witkowska A., *Przemiany w ruchu pielgrzymkowym i praktyce odpustów w Kościele zachodnim w XIV–XV wieku*, „Znak” 1971, R. 23, nr 7–8.

